

чалавечыя якасці гэтага чалавека арганічна ўпісваюцца ў яго тытулы і званні.

Нездарма кажуць, што таленавіты чалавек таленавіты ва ўсім. Арнольд Яфімавіча можна, безумоўна, аднесці да такіх людзей. Пачуццё гумару А. Я. Міхневіча грунтавалася на добрым веданні не толькі розных лінгвістычных напрамкаў, але і беларускай, і сусветнай літаратуры, фальклору, традыцый розных народаў, педагогікі. Ён часта выступаў апанентам кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый, быў рэцэнзентам манаграфій, падручнікаў па беларускай і рускай мовах для сярэдняй і вышэйшай школ. Фармалізму ў яго рэцэнзіях, водгуках не было, але я не памятаю, каб яны кім-небудзь успрымаліся як злыя ці абразлівыя. Быў ён апанентам і маёй доктарскай дысертацыі. Арнольд Яфімавіч добра разумеў, што чалавек, які выходзіць за трыбуну ў якасці саіскальніка вучонай ступені, заўсёды хвалюецца. Таму ён пачаў сваё выступленне з гісторыі пра раніцу дня, калі ён адкрыў газету і ў сваім гараскопе прачытаў, як апанент павінен ставіцца да тых, каго апаніруе. Члены савета ўспрынялі такі пачатак яго выступлення з усмешкай, а ў мяне хваляванне адразу ж амаль прайшло. Але самае цікавае заключалася ў тым, што ў газеце сапраўды было пра гэта напісана, а я і па сённяшні дзень захоўваю артыкул з той газеты як напамін яшчэ пра адзін урок А. Я. Міхневіча: умець ставіцца сябе на месца іншага і падтрымаць чалавека ў складаных жыццёвых абставінах.

Прайшлі гады. Быў час, калі мы працавалі з Арнольдам Яфімавічам на адным факультэце, у адным савеце, не раз абмяркоўвалі розныя навуковыя, метадычныя і проста жыццёвыя пытанні, і кожны раз я лавіў сябе на думцы, што часцінкі яго вялікага вопыту магу пазычыць, пераняць і быць удзячным лёсу за сустрэчу з чалавекам, які мяне не вучыў, але ў якога я вучыўся.

РОЛЯ А.Я. МІХНЕВІЧА Ў РАЗВІЦЦІ ЛІНГВІСТЫКІ АФАРЫЗМА ЯК АДНАГО З НАПРАМКАЎ САЦЫЯЛЬНАЙ СЕМІЁТЫКІ

В.К. Шчэрбін

*Цэнтр сістэмнага аналізу і стратэгічных даследаванняў
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,
вул. Акадэмічная, 1, 220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
slavalex@mail.ru*

Зварот да аналізу навуковай спадчыны А.Я. Міхневіча кожны раз знаёміць нас з новымі гранямі яго навуковага таленту. Асноўнай тэмай дадзенага аналізу стала вызначэнне ролі А.Я. Міхневіча ў развіцці лінгвістыкі афарызма і сацыяльнай семіётыкі. Апошнім часам навуковыя даследаванні па гэтых напрамках гуманітарыстыкі імкліва развіваюцца, што абумоўлена павелічэннем вагі малых тэкставых формаў ва ўмовах сучаснага інфармацыйна-кагнітыўнага выбуху. А.Я. Міхневіч адным з першых адчуў

гэтыя тытанічныя “зрухі” ў развіцці моўнай і тэкставай культуры і прыцягнуў нашу ўвагу да такіх “зрухаў”. У артыкуле прыводзяцца шматлікія доказы на карысць гэтай высновы.

Ключавыя словы: навуковая спадчына А.Я. Міхневіча; лінгвістыка афарызма; сацыяльная семіётыка; малыя тэкставыя формы; ідыяемы.

Як аднаму з вучняў А.Я. Міхневіча і як прадстаўніку яго навуковай школы, мне шмат разоў даводзілася аналізаваць навуковую спадчыну Арнольда Яфімавіча і друкаваць па выніках такіх аналізаў адпаведныя навуковыя працы. У прыватнасці, да іх ліку можна аднесці наступныя мае публікацыі:

(1) Арнольд Яфімавіч Міхневіч (Да 60-годдзя з дня нараджэння): Біябібліяграфічны паказальнік. Мн.: Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа НАН Беларусі, 1996. – 48 с.;

(2) Кароткі нарыс навукова-педагагічнай і навукова-арганізацыйнай дзейнасці доктара філалагічных навук, прафесара, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь у галіне навукі і тэхнікі Арнольда Яфімавіча Міхневіча // Міхневіч А. Я. Выбраныя працы. Мн.: Права і эканоміка, 2006. С. 3–25;

(3) І плённа, і з талентам: Навуковыя абсягі Арнольда Міхневіча // Роднае слова. 2006. № 9. С. 30–31;

(4) Кароткі нарыс навукова-педагагічнай і навукова-арганізацыйнай дзейнасці доктара філалагічных навук, прафесара, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь у галіне навукі і тэхнікі Арнольда Яфімавіча Міхневіча // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 5. Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча. Мн.: РІВШ, 2006. С. 10–35;

(5) Беларуская мовазнаўчая энцыклапедыстыка // Скарынавы запаветы і сучаснасць. Да 95-годдзя з дня нараджэння прафесара У.В. Анічэнкі: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2019. С. 322–329.

Прычым, калі першыя чатыры публікацыі насілі юбілейны характар і ў іх рабіўся агляд усёй навукова-педагагічнай і навукова-арганізацыйнай дзейнасці юбіляра, то ў пятай нашай публікацыі аналізуецца галоўная праца жыцця Арнольда Міхневіча – створаная па яго ініцыятыве і пад яго рэдакцыяй энцыклапедыя “Беларуская мова” (Мн., 1994. Скарочана: БМЭ). Пры гэтым указаная энцыклапедыя параўноўвалася намі па шэрагу паказчыкаў з наступнымі па часе свайго выдання трыма энцыклапедычнымі даведнікамі. У ліку апошніх: “Мовы свету” В.І. Рагаўцова (Магілёў, 2009. Скарочана; МСЭД); лінгвістычная частка першага тома рускамоўнай дванаццацітомавай “Энцыклопедыі для школьнікаў і студэнтаў” (Мн., 2009. Скарочана: ЭШС1); сёмы том гэтай жа шматтомавай “Энцыклопедыі для школьнікаў і студэнтаў” (Мн., 2017. Скарочана: ЭШС7), цалкам прысвечаны беларускай мове. У выніку ажыццяўлення параўнальнага

аналізу зместу ўказаных мовазнаўчых энцыклапедычных даведнікаў была зроблена наступная выснова: “...цалкам замяніць БМЭ наступныя па часе свайго выдання МСЭД, ЭШС1 і ЭШС7 нават узятыя разам не могуць, бо ў іх адсутнічаюць многія тыпы энцыклапедычных артыкулаў (артыкулы-персаналіі, артыкулы пра многія агульналінгвістычныя паняцці, артыкулы аб асноўных мовазнаўчых працах, гістарычных крыніцах і падзеях, артыкулы пра многія арганізацыйныя мовазнаўчыя структуры і г.д.), якія шырока прадстаўлены ў БМЭ” [1, с. 327].

Аднак сёння мы звернемся да разгляду той часткі навуковай спадчыны Арнольда Міхневіча, якая не разглядалася намі раней і якая, на наш погляд, і сёння вызначае ўзровень распрацоўкі такога найноўшага напрамку ў беларускім мовазнаўстве, як лінгвістыка афарызма. Мне могуць запырачыць, што бясспрэчным лідарам гэтага напрамку ў Беларусі з’яўляецца выкладчык Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова Яўген Іваноў, які выдаў ужо дзве хрэстаматы [2; 3] і мноства навуковых артыкулаў па лінгвістыцы афарызма (гл., напр.[4]). Усё гэта так, але ў адрозненне ад Яўгена Іванова наш юбіляр займаўся ў сваіх даследаваннях па афарыстыцы Якуба Коласа, Станіслава Леца, Яна Ліцынія Намыслоўскага і іншых творцаў афарыстычных выслоўяў не толькі пытаннямі лінгвістыкі афарызма, але і праблемамі семіётыкі афарызма, семіётыкі смеху, семіётыкі эмоцый, этналінгвістыкі і лінгвістыкі фальклору, крылаталогіі і ўвогуле ідыяматыкі, вывучэннем феноменаў мадальнасці і ідыяметэтыкі, і шмат чым яшчэ, што так або інакш закранае афарыстыку і звязвае яе з такой шырокай галіной ведаў, як сацыяльная семіётыка.

Таму, хто лічыць неабавязковым для сучаснага мовазнаўца мець такія шырокі навуковы круггляд, які быў уласцівы для Арнольда Міхневіча, можна нагадаць слухныя словы выдатнага расійска-амерыканскага лінгвіста Рамана Якабсона аб тым, што “ажыццяўляемыя ў цяперашні час даследаванні ў межах такіх перакрываваных напрамкаў, як сацыялінгвістыка, антрапалагічная лінгвістыка, этналінгвістыка ці лінгвістыка фальклору, уяўляюць сабою наглядны пратэст супраць усё яшчэ існуючых перажыткаў сасюраўскай тэндэнцыі абмежавання задач і мэтай лінгвістыкі. Тым не менш, такое абмежаванне задач і мэтай, што накладваецца асобным лінгвістам або лінгвістычным напрамкам на прадмет свайго даследавання, нельга лічыць “згубным”; усякае пільнае даследаванне абмежаванай вобласці ўнутры лінгвістыкі, любое самаабмежаванне і вузкая спецыялізацыя заслугоўваюць права на існаванне. Памылковым і згубным можна лічыць толькі грэбаванне іншымі сферамі мовы, якія з’яўляюцца быццам бы неістотнымі і другараднымі; асабліва ж шкодныя спробы поўнага выключэння такіх сфер з “сапраўднай” лінгвістыкі” [5, с. 380–381]. На думку Р. Якабсона, “лінгвістычныя даследаванні неабходна дапоўніць больш шырокімі семіятычнымі і антрапалагічнымі даследаваннямі” [5, с. 383].

Пра тое, што развіццё сучаснага мовазнаўства ідзе ва ўказаным Р. Якабсонам напрамку няспыннага пашырэння дысцыплінарных межаў лінгвістыкі, найбольш яскрава сведчыць той факт, што нават паняцце моўнай нормы тлумачыцца ў сучасных семантычных слоўніках не толькі як лінгвістычнае паняцце: “...паколькі мова з’яўляецца па азначэнню сацыяльнай з’явай, звернутаі да розных сфер чалавечай дзейнасці, моўную норму нельга, відаць, абмежаваць выключна лінгвістычным аспектам, а неабходна хутчэй трактаваць як мультымадальную сацыяльна-гістарычную катэгорыю” [6, с. 144–145]. На наш погляд, Арнольд Яфімавіч востра адчуваў гэтую генеральную тэндэнцыю да пашырэння межаў сучаснага мовазнаўства і заўсёды імкнуўся быць у ліку першапраходцаў пры засваенні новых навуковых дысцыплін і напрамкаў.

Паспрабуем паказаць гэта на матэрыяле прац А.Я. Міхневіча, у якіх вывучаюцца адзінкі такога напрамку сацыяльнай семіётыкі, як меметыка, якая самым непасрэдным чынам звязана з лінгвістыкай афарызма. Большасць з нас, відаць, пазнаёмілася з паняццем *мем* пасля перакладу на рускую мову і выдання ў 2016 г. маскоўскім выдавецтвам “АСТ” кнігі брытанскага біёлага Рычарда Докінза “Эгаістычны ген” (1976), які і ўвёў ва ўжытак паняцце *мем* для абазначэння базавай адзінкі культурнай эвалюцыі, своеасаблівага культурнага гена: “Нам неабходна імя для новага рэплікатара, назоўнік, які адлюстравваў бы ідэю аб адзінцы перадачы культурнай спадчыны... Ад прыдатнага грэчаскага кораня атрымліваецца слова “мімема”, але мне хочацца, каб слова было аднаскладовым, як і “ген”. Я спадзяюся, што мае сябры, якія атрымалі класічную адукацыю, даруюць мне, калі я скарачу слова “мімема” да “мем”. <...> Прыкладамі мемаў служаць мелодыі, ідэі, модныя слоўцы і выразы, спосабы гатавання ежы альбо пабудовы арак” [7, с. 295].

Аднак у навуковых працах А.Я. Міхневіча тэрміны *мімема*, *ідыямема* выкарыстоўваюцца значна раней 2016 года. Напрыклад, у артыкуле “Да семіётыкі смеху”, упершыню апублікаваным Арнольдам Яфімавічам яшчэ ў 2006 годзе, ужываецца тэрмін *мімема смеху*, пры дапамозе якога апісваюцца розныя тыпы гукавой рэакцыі, такія як смех на –а (*ха-ха-ха*), смех на –э (*хе-хе-хе*), смех на –о (*хо-хо-хо*) і інш. [8, с. 179]. У сваю чаргу, тэрмін *ідыямема*, па ўласнаму прызнанню А.Я. Міхневіча, запазычаны ім у 2003 годзе з працы Ю.М. Каравулава для апісання “розных ідыямам беларускай мовы на фоне і ў супастаўленні з рускай. Аднак гэта былі хутчэй ілюстрацыі да тэзіса аб ідыяматычнасці мовы беларусаў, якая не зводзіцца толькі да паняцця “устойлівы моўны зварот, значэнне якога не вызначаецца значэннем уваходзячых у яго склад слоў”, г.зн. да аднаго тыпу добра вывучаных ідыямам, называемых фразеалагізмамі. Ідыяматычнасць уласціва ўсяму ладу мовы і маўлення любога этнасу... Відавочна, што ідыяматычнасць мовы звязана з характарам этнакультуры” [9, с. 147]. Цікава, што ў працытаваным трохстаронкавым артыкуле А.Я. Міхневіча

падаецца значна больш шырокая і падрабязная сінаптычная схема ідыямам нацыянальнай мовы, чым у адпаведных раздзелах манаграфій Ю.М. Каравулава, прысвечаных стварэнню аналагічных сінаптычных схем ідыямам (гл. [10, с. 80–100; 11, с. 47–110]).

Трэба сказаць, што да ўжывання ў сваіх працах тэрміна *ідыямема* для абазначэння сукупнасці разнастайных ідыяматычных адзінак Арнольд Яфімавіч прыйшоў не адразу. Спачатку для характарыстыкі асобных з’яў ідыяматыкі і афарыстыкі Якуба Коласа ім выкарыстоўваўся тэрмін *малыя формы творчасці*: “Па-за ўвагай чытачоў і даследчыкаў, вядома, не засталіся тыя асноўныя формы, у якія адлівалася мастацкая думка творцы, - верш і апавяданне, аповесць і вершаваная казка, паэма і раман і інш. Аднак яны не вычэрпваюць усёй разнастайнасці жанраў, характэрных для Якуба Коласа. Пісьменнік быў майстрам і малых форм творчасці – афарыстычных выказванняў, аўтарскіх прыказак, трапных найменняў, анекдотаў, праклёнаў, заклікаў, прыгаворак і г.д., што могуць быць аб’яднаны агульным паняццем *выслоўя*” [12, с. 230].

Але потым спецыялістамі, што працуюць у галіне ідыяматыкі, афарыстыкі і меметыкі, былі вызначаны наступныя ўзаемасувязі рознай вектарнай накіраванасці паміж ідыёмамі і мемамі:

1) Інтэрнет-мемы, медыя-мемы, палітычныя, сацыяльныя і іншыя тыпы мемаў могуць стварацца шляхам трансфармацыі афарызмаў, прыказак, крылатых слоў і іншых ідыём. На думку Н.Н. Фёдаравай, “актывізацыя выкарыстання трансфармаваных прыказак тлумачыцца тым, што яны выконваюць асаблівы “сацыяльны заказ”, “асучасніваюць” шаблонізаваныя шматгадовым (а часта і шматвяковым) выкарыстаннем парэміі і адлюстроўваюць актуальныя для носьбітаў мовы рэаліі” [13, с. 14];

2) Ствараемыя найноўшыя мемы з цягам часу таксама могуць ператварацца ў ідыёмы. У сваім артыкуле “Феномен Інтэрнет-мема” О.А. Змазнева і Н.В. Ісаева задаюць рытарычнае пытанне: “Што ж чакае ў далейшым такую з’яву, як мемы?” - І самі даюць адказ на гэтае пытанне. – “Па-першае, гэта шлях затухання, паступовага пераходу ў пасіўную лексіку. <...> А, па-другое, - лексікалізацыя, пераход у фразеалагізмы, крылатыя словы і выразы” [14, с. 67].

На скрыжаванні гэтых рознанакіраваных узаемасувязей паміж ідыёмамі і мемамі якраз і знайшлі сваё месца а) аб’яднальнае паняцце *ідыямема* і б) стварэнне сінаптычных схем ідыямам нацыянальных моў – задача, з вырашэннем якой так бліскуча, на наш погляд, справіўся Арнольд Міхневіч. Кажам гэта з веданнем справы, таму што самім давлялося праводзіць даследаванне па вывучэнні розных тыпаў мемаў і навукі, аб’ектам якой яны з’яўляюцца (меметыкі). Па выніках гэтага даследавання былі зроблены наступныя высновы:

“1) меметыка (як навука аб гістарычных, культурных, палітычных, сацыяльных, эканамічных і іншых тыпах мемаў) з’яўляецца ў цяперашні час

новай міждысцыплінарнай навукай, выкарыстанне метадалагічных і семіятычных магчымасцей якой выступае яшчэ адным фактарам у працэсах вывучэння, захавання і перадачы наступным пакаленням назапашаных навуковых ведаў;

2) меметыка, будучы міждысцыплінарнай навукай і адным з напрамкаў сацыяльнай семіётыкі, садзейнічае ўстанаўленню больш трывалых сувязей апошняй з іншымі відамі семіятычных даследаванняў (біясеміётыкай, кіберсеміётыкай, палітычнай семіётыкай, семіётыкай культуры, эканамічнай семіётыкай і г.д.)” [15, с. 45].

Што ж даюць сёння ў практычным плане прадстаўнікам беларускай гуманітарнай навукі лінгвістыка афарызма і звязаныя з ёю навуковыя напрамкі (ідыяматыка, меметыка, семіётыка афарызма, сацыяльная семіётыка і інш.)? Ва ўмовах сучаснага інфармацыйна-кагнітыўнага выбуху, калі прасцей і танней правесці новае даследаванне, чым адшукаць вынікі папярэдняга, доўгія навуковыя нарратывы (манаграфіі, навуковыя артыкулы і інш.), на наш погляд, непазбежна саступяць шлях малым формам навуковай творчасці – навуковым афарызмам, цытатам, удалым навукова-папулярным мемам, трапным азначэнням ключавых навуковых паняццяў і канцэптаў, якія сёння становяцца сапраўднымі навукова-культурнымі генамі, што забяспечваюць перадачу найбольш важнай навуковай інфармацыі наступным пакаленням даследчыкаў.

Сведчаннем таго, што ўказаны працэс “мініяцюрызацыі” навуковых тэкставых форм ужо актыўна ідзе, з’яўляецца імклівы рост папулярнасці такіх выданняў, як “Пароли. От фрагмента к фрагменту” Жана Бадрыяра, “Гаріки” Ігара Губермана, “Славянские сутры» Эдуарда Скобелева, “Словарный запас» Льва Рубінштэйна, “Прикольный словарь (антипословицы и антиафоризмы)” Хары Вальтара і Валерыя Макіенкі. Інакш кажучы, на новым этапе развіцця сучаснай тэкставай культуры адбываецца вяртанне да той мемарыяльнай практыкі захавання ведаў, якая існавала ў эпоху да з’яўлення кнігадрукавання. З гісторыі беларускай фалькларыстыкі вядома, што да з’яўлення рукапісных і друкаваных тэкстаў усе этнаграфічныя, культурныя, гістарычныя, моўныя і іншыя звесткі пра жыццё беларускага народа на працягу многіх стагоддзяў перадаваліся ад аднаго пакалення беларусаў да наступнага пакалення пры дапамозе шматлікіх прыказак, прымавак, загадак, жартаў, песень і іншых жанраў вуснай народнай творчасці. Згадаем слушныя словы выдатнага беларускага фалькларыста і лексікографа Івана Насовіча на гэты конт: “Беларусы ўсе факты, усе выпадковасці чалавечага жыцця, усе ўчынкі, як добрыя, так і дрэнныя, і ўсякае нават меркаванне пра што-небудзь падводзяць пад мерку прыказак сваіх” [16, с. 3]. Пераемнасць з папярэдняй мемарыяльнай практыкай захавання ведаў нам бачыцца не ў вяртанні вуснай формы такой перадачы (хаця і яна выкарыстоўваецца больш шырока ў апошні час), а ў вяртанні малых тэкставых форм.

Навуковая мудрасць і нават геніяльнасць такіх асоб, як прафесар Аднольд Яфімавіч Міхневіч, на наш погляд, якраз і заключаецца ў тым, што яны першымі адчуваюць такія тытанічныя “зрухі” ў развіцці нашай моўнай і тэкставай культуры і прыцягваюць нашу ўвагу да такіх “зрухаў”.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Шчэрбін В.К.* Беларуская мовазнаўчая энцыклапедыстыка // Скарынавы заветы і сучаснасць: да 95-годдзя з дня нараджэння прафесара У. В. Анічэнкі: матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі [«Святло Скарынавых ідэй», г. Гомель, 2019 г. / рэдкалегія: А. М. Воінава (галоўны рэдактар) [і інш.]. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2019. С. 322–329.
2. Языковая природа афоризма: очерки и извлечения: пособие для филологических специальностей высших учебных заведений / Министерство образования Республики Беларусь, Могилевский государственный университет им. А. А. Кулешова / сост., общ. ред. и вступ. ст. Е.Е. Иванов. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. 437 с.
3. Лингвистика афоризма: хрестоматия: учебное пособие для студентов учреждений высшего образования по филологическим специальностям / сост. Е. Е. Иванов. Мінск : Вышэйшая школа, 2018. 303 с.
4. *Іваноў Я.Я.* Афарызм як прадмет філалогіі і аб’ект лінгвістыкі // Веснік БДУ. Сер. 4. 1994. № 3. С. 61–65.
5. *Якобсон Р.* Лингвистика в ее отношении к другим наукам // *Якобсон Р. Избранные работы* / пер. с англ., нем., фр.; сост. и общ. ред. В. А. Звегинцев. М. : Прогресс, 1985. С. 369–420.
6. *Бочкарев А.Е.* Семантический словарь. Нижний Новгород : ДЕКОМ, 2003. 197 с.
7. *Докинз Р.* Эгоистичный ген / пер. с англ. М.: АСТ: CORPUS, 2016. 512 с.
8. *Міхневіч А.Е.* К семиотике смеха (2006) // Міхневіч Арнольд. Выбраныя працы : Мова-Культура-Камунікацыя. Мінск : РІВШ, 2013. С. 177–181.
9. *Міхневіч А.Е.* Синоптическая схема идиомом языка: опыт построения (2003) // Міхневіч Арнольд. Выбраныя працы. Мінск : Права і эканоміка, 2006. С. 147–149.
10. *Караулов Ю.Н.* Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть. М. : ИРЯ РАН, 1999. 180 с.
11. *Караулов Ю.Н., Филиппович Ю.Н.* Лингвокультурное сознание русской языковой личности. Моделирование состояния и функционирования. М. : Азбуковник, 2008. 336 с.
12. *Міхневіч А., Назаранка Ю.* Выслоўі і афарызмы Якуба Коласа // *Польмя*. 2001. № 11. С. 230–261.
13. *Федорова Н.Н.* Современные трансформации русских пословиц : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01 / Новгород. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2007. 20 с.
14. *Змазнева О.А., Исаева Н.В.* Феномен Интернет-мема // *Русская речь*. 2014. № 3. С. 62–67.
15. *Шчэрбін В.К.* Меметика как новая междисциплинарная наука и направление социальной семиотики // *Журнал БГУ. Социология*. 2019. № 4. С. 40–47.
16. Сборник белорусских пословиц, составленный И.И. Носовичем // *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*. СПб. : Типография Имп. АН, 1874. Т. XII. № 2. 272 с.